

Asia: VN/27386/2023-VNK-31

Luonnos valtioneuvoston toimenpideohjelmaksi rasismin torjumisesta ja yhdenvertaisuuden edistämisestä

Tarkentavat kysymykset

Millaista sidosryhmäyhteistyötä tulisi tehdä toimeenpanon aikana (yhteistyötahot, yhteistyön muoto ja fokus)?

Syrjintää kokevien ryhmien ja heitä edustavien kansalaisjärjestöjen osallisuus toimenpideohjelman arviointiin ja seurantaan on ensiarvoisen tärkeää. Yhteistyön tulee olla strukturoitua ja hyvin koordinoitua. Tätä edellyttävät myös EU:n ohjaavat periaatteet kansallisten rasisminvastaisten toimintaohjelmien laatimiseksi.

Kansalaisyhteiskunnan kuulemiselle tulee varata riittävästi aikaa ja sen tulee tapahtua valmisteluprosessissa sellaisessa vaiheessa, jossa vaikuttamismahdollisuudet ovat todelliset.

Miten ja missä toimenpiteissä risteävän ja moniperusteisen syrjinnän torjuminen tulisi erityisesti huomioida?

Risteävä ja moniperusteinen syrjintä tulisi huomioida ohjelmassa läpileikkaavasti. Nyt toimenpideohjelman luonnoksessa ei mainita risteävää tai moniperusteista syrjintää lainkaan. Ylipäätään toimenpideohjelma ei huomioi riittävän moninaisesti yhteiskunnan eriarvoistavia rakenteita, eikä ota huomioon hallituksen politiikan ristiriitaisuutta toimenpideohjelman tavoitteisiin nähden. Toimenpideohjelmassa ei oteta huomioon riittävällä tavalla yhteiskunnassa heikossa asemassa olevia henkilöitä ja heidän tilannettaan. Syrjinnälle alttiiden ryhmien erilaisten tilanteiden sekä moniperusteisen ja risteävän syrjinnän huomioiminen läpileikkaavasti on välttämätöntä, jotta toimenpideohjelma tosiasiallisesti ja vaikuttavasti edistäisi yhdenvertaisuutta.

Mitä sellaisia toimenpiteitä toimenpideohjelmasta puuttuu, joita valtioneuvoston yhdenvertaisuustiedonannon puitteissa pitäisi mielestäsi edistää?

Toimenpideohjelman fokus on epäselvä. Toimenpideohjelma on hajanainen kokoelma yksittäisiä toimenpiteitä. Mahdollisesti näistä syistä toimenpideohjelmasta puuttuu useita syrjintäperusteita

kokonaan, ja toisaalta myös elämänalueita, joilla syrjintää tapahtuu, on jäänyt pois toimenpideohjelmasta. Ohjelman toimenpiteissä ei ole huomioitu lainkaan sukupuolivähemmistöjä eikä romaneita. Asunnon saantia vaikeuttavaan rakenteelliseen syrjintään ei puututa toimenpideohjelmassa lainkaan.

Vihapuheen ja viharikosten torjumiseen tähtäävät toimet ovat riittämättömät. Suomi on saanut aiheesta useita suosituksia kv. ihmisoikeusvalvontaelimiltä, viimeksi huhtikuussa 2024 YK:n ihmisoikeuskomitealta ja toukokuussa 2024 YK:n kidutuksen vastaiselta komitealta. Racistisen häirinnän ja väkivallan torjunta -toimenpidekokonaisuuden toimenpiteet ovat täysin riittämättömät vakavan ja laajan vihapuhe- ja viharikosongelman torjumiseen.

Toimenpideohjelma ei sisällä lainsäädäntömuutoksia, joiden avulla pystyttäisiin varmistamaan, että Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet sisällytetään kansallisen tason rakenteisiin. EU:n ohjaavat periaatteet kansallisten rasisminvastaisten toimintaohjelmien laatimiseen edellyttävät toimintaohjelmalta tällaisia lainsäädäntöä koskevia toimenpiteitä.

Miten toimenpideohjelman tavoitteiden toteutumista ja vaikutuksia tulisi seurata?

Syrjintää kokevien ryhmien ja heitä edustavien kansalaisjärjestöjen osallisuus toimenpideohjelman arviointiin ja seurantaan on ensiarvoisen tärkeää. Yhteistyön tulee olla strukturoitua ja hyvin koordinoitua. Tätä edellyttävät myös EU:n ohjaavat periaatteet kansallisten rasisminvastaisten toimintaohjelmien laatimiseksi.

Muut kommentit

-

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Ihmisoikeusliiton lausunto

Ihmisoikeusliitto kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston toimenpideohjelmaluonnoksesta rasismien torjumiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Ihmisoikeusliitto on yleinen ihmisoikeusjärjestö, joka seuraa kokonaisvaltaisesti Suomen ihmisoikeustilannetta ja vaikuttaa ihmisoikeuksien toteutumisen puolesta Suomessa. Olemme ainoa jäsen Suomesta maailman vanhimmassa ihmisoikeusjärjestössä, FIDH:ssa (International Federation for Human Rights). FIDH:n jäsenet ovat kukin omassa maassaan keskeisiä, paikallisia ihmisoikeusjärjestöjä.

Lausunnon keskeiset havainnot

- Ihmisoikeusliitto korostaa, että YK:n ja Euroopan neuvoston ihmisoikeusvalvontaelinten Suomen viranomaisille antama kritiikki on syytä ottaa vakavasti. Valtion velvoitteiden toimeenpanoon ei riitä pelkkä suositukseen viittaaminen, vaan ihmisoikeuselinten suositusten sisällöllinen toimeenpano on ensiarvoisen tärkeää, jotta syrjintä tosiasiasa vähentyisi ja Suomi toimisi ihmisoikeusvelvoitteidensa edellyttämällä tavalla. Toimintaohjelma olisi tarjonnut tähän erityisen sopivan mahdollisuuden, mikä jää luonnoksessa lähes täysin käyttämättä.
- Rasismien systemaattisen torjunnan kannalta vakavin ongelma on, että toimenpideohjelmaluonnos ja sen tavoitteet ovat ristiriidassa hallituksen oman politiikan kanssa. Hyväkään ohjelma ei auta, jos samanaikaisesti viedään läpi useita ihmisoikeuksia heikentäviä lakiesityksiä.
- Ihmisoikeusliitto on nostanut esiin valmistelun eri vaiheissa sen, että tiedonannon fokus on epäselvä. Yhtäältä puhutaan yhdenvertaisuudesta laajasti, mutta toisaalta vaikuttaa siltä, että tiedonanto ja sen pohjalta laadittu toimenpideohjelma keskittyvät nimenomaan rasismien torjumiseen.
- Valtion velvollisuus on edistää yhdenvertaisuutta laajasti ja kieltää kaikenlainen syrjintä. Ei ole aiheellista jättää joitain syrjintäperusteita huomioimatta, jos tätä ei perustella toimenpideohjelmassa.
- Ihmisoikeusliitto pitää erittäin valitettavana sitä, ettei toimenpideohjelmaluonnoksessa ole vihapuheeseen ja viharikoksiin liittyviä toimenpiteitä.
- Useat toimenpideohjelmaluonnoksessa kuvatut toimenpiteet jäävät varsin yleistasoisiksi ja ne on kirjoitettu muotoon ”selvitetään”, ”suunnitellaan”. Se, mitä konkreettista muutosta näillä toimenpiteillä tavoitellaan ja miten ne tosiasiasa toimeenpannaan, jää epäselväksi.
- Hankemuotoisuudesta ja pistemäisyydestä olisi tärkeää pyrkiä kohti ajattelua, jossa kaikki kokonaisuutena suunnitellut toimenpiteet vievät kohti samoja, selkeästi määriteltyjä tavoitteita. Näin myös vaikuttavuus lisääntyy ja yhdenvertaisuuden edistäminen saadaan vietyä rakenteisiin saakka, mikä on ensiarvoisen tärkeää rakenteellista syrjintää purettaessa.
- Kansalaisyhteiskunnan kuulemiselle ja osallistumiselle tulee varata riittävästi aikaa ja sen tulee tapahtua valmisteluprosessissa sellaisessa vaiheessa, jossa vaikuttamismahdollisuudet ovat todelliset.

Yleistä

Syrjimättömyys ja kaikkien ihmisten yhdenvertaisuus ovat ihmisoikeuksia, jotka on turvattu kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa ja Suomen perustuslaissa sekä muussa kansallisessa lainsäädännössä. Suomen valtio on saanut kansainvälisiltä ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanoa valvovilta elimiltä (jatkossa: kansainväliset ihmisoikeusvalvontaelimet) toistuvasti suosituksia, jotka koskevat syrjinnän kiellon toimeenpanoa. Suosituksia on viime vuosina annettu mm. vihapuheesta ja

viharikoksista, romanien syrjinnästä, saamelaisten oikeuksista, homo- ja transfobisesta väkivallasta sekä rasisisesta syrjinnästä työ- ja asuntomarkkinoilla.

Ihmisoikeusliitto korostaa, että rasismien vastustaminen on valtiota sitova ihmisoikeusvelvoite. Perus- ja ihmisoikeuksien, kuten syrjimättömyyden ja yhdenvertaisuuden, edistäminen on julkisen vallan perustuslaillinen velvollisuus. Perus- ja ihmisoikeuksien toteuttaminen ei rajoitu ohjelmiin, vaan velvoittaa kaikkea julkista valtaa jatkuvasti kaikkien oikeuksien ja elämänalojen osalta. Ihmisoikeusliitto pitää toimintaohjelmia kuitenkin keskeisenä perus- ja ihmisoikeuksien edistämisen välineenä. Siksi Ihmisoikeusliitto pitää tärkeänä ja tervetulleena sitä, että hallitus laatii toimenpideohjelman rasismien torjumiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Toimenpideohjelma sisältää oikeasuuntaisia toimenpiteitä rasismien torjumiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Toimenpideohjelmaluonnoksessa on kuitenkin useita puutteita: toimenpideohjelman fokus on epäjohdonmukainen, toimenpiteet ovat yhtäältä hyvin abstrakteja ja toisaalta usein liian pistemäisiä.

Toimenpideohjelman luonnoksessa on käyty läpi Suomen kansainvälisiltä ihmisoikeusvalvontaelimiltä saamia suosituksia. Ihmisoikeusliitto kiittää siitä, että ihmisoikeusvalvontaelinten antamiin suosituksiin viitataan luonnoksessa. Luonnoksessa todetaan, että ohjelman toimenpiteet pohjautuvat Suomen saamiin suosituksiin. Tämä ei kuitenkaan näy käytännössä toimenpideohjelman toimenpiteissä, vaan useat suositukset jäävät irrallisiksi maininnoiksi. Esimerkiksi rasisin häirinnän ja väkivallan torjunta -toimenpidekokonaisuuden alla listataan useita vihapuheeseen liittyviä suosituksia. Toimenpideohjelman alla ei kuitenkaan ole vaikuttavia toimenpiteitä, jotka tähtäisivät vihapuheen ja viharikosten torjuntaan. Ihmisoikeusliitto korostaa, että YK:n ja Euroopan neuvoston Suomen viranomaisille antama kritiikki on syytä ottaa vakavasti. Pelkkä suosituksiin viittaaminen ei riitä, vaan ihmisoikeusvalvontaelinten suositusten toimeenpano on ensiarvoisen tärkeää, jotta syrjintä tosiasiallisesti vähentyisi ja Suomi toimisi ihmisoikeusvelvoitteidensa edellyttämällä tavalla. Toimintaohjelma olisi tarjonnut suositusten toimeenpanolle erityisen sopivan mahdollisuuden.

Perus- ja ihmisoikeudet, kuten syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, eivät ole erillinen politiikkalohko, vaan niiden kunnioittaminen, toteuttaminen ja edistäminen on turvattava kaikessa julkisen vallan toiminnassa, mukaan lukien jokaisessa lainsäädäntöhankkeessa. Tällä hallituskaudella on tehty lainvalmistelua, jossa on pahimmillaan jätetty perus- ja ihmisoikeusvaikutukset (PIO-vaikutukset), mukaan lukien vaikutukset yhdenvertaisuuden toteutumiseen, täysin arvioimatta. Joissakin tapauksissa PIO-vaikutukset on kyllä arvioitu, mutta vaikutusarviointit on silti sivuutettu päätöksenteossa. Kannustamme kaikkia ministeriöitä pitämään kiinni kansalaisjärjestöjen laajasta kuulemisesta myös lakivalmisteluissa. Mahdollista ihmisoikeuskritiikkiä ei kannata pyrkiä vaimentamaan, vaan ottaa se vakavasti jo valmisteluvaiheessa.

PIO-vaikutusarviointien vahvistamiseksi tulee tukea säädösvalmistelijoiden perus- ja ihmisoikeusosaamista. Tämän lisäksi tulee edelleen vahvistaa myös muiden virkahenkilöiden perus- ja ihmisoikeusosaamista kaikilla hallinnonaloilla. Velvoite perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen, kunnioittamiseen ja toteuttamiseen koskee kaikkea julkista valtaa ja kaikkia hallinnonaloja kaikilla tasoilla, mukaan lukien hyvinvointialueet ja tuomioistuimet. Kansainvälisiä ihmisoikeuksia, niiden velvoittavuutta ja kansainvälisten ihmisoikeusvalvontaelinten tulkintoja ei tunneta hallinnon eri tasoilla riittävän hyvin. Viranomaisten perus- ja ihmisoikeusosaamisen vahvistamiseen olisi osoitettava nykyistä enemmän resursseja.

Toimenpideohjelman keskeiset heikkoudet

Rasismien systemaattisen torjunnan kannalta vakavin ongelma on, että toimenpideohjelmaluonnos ja sen tavoitteet ovat ristiriidassa hallituksen oman politiikan kanssa. Hyväkään ohjelma ei auta, jos samanaikaisesti viedään läpi useita ihmisoikeuksia heikentäviä lakiesityksiä. Hallitus on mm. heikentänyt oikeutta riittävään toimeentuloon ja sosiaaliturvaan. Myös maahanmuuttopolitiikassa on toteutettu tai ollaan toteuttamassa maahan muuttaneiden ihmisoikeuksia heikentäviä lakihankkeita. Osa heikennyksistä koskee suoraan taloudellista asemaa, kuten vastaanottorahaan ja työttömyysturvaan kohdistuneet leikkaukset, ja osa heikentää maahan muuttaneiden henkilöiden mahdollisuuksia yhteiskuntaan kiinnittymiseen, kuten kotoutumisaikaan ja kuntien saamiin kotoutumisajalta maksettaviin korvauksiin tehdyt leikkaukset. Toimenpideohjelmassa ei tunnisteta riittävän vahvasti taloudellisen eriarvoisuuden kasvun ja syrjinnän välistä yhteyttä.

Toimenpideohjelmassa painotetaan kansalaisyhteiskunnan merkitystä. Yksi toimenpiteistä on yhdenvertaisuutta edistävien järjestöjen toimintaedellytysten tukeminen. Samaan aikaan hallitus kuitenkin leikkaa kansalaisjärjestöjen perusrahoitusta useista lähteistä (mm. OM, UM, STEA), mikä tosiasiallisesti vaarantaa järjestöjen toimintaedellytykset.

Ihmisoikeusliitto on nostanut esiin valmistelun eri vaiheissa sen, että tiedonannon fokus on epäselvä. Yhtäältä puhutaan yhdenvertaisuudesta laajasti, mutta toisaalta vaikuttaa siltä, että tiedonanto ja sen pohjalta laadittu toimenpideohjelma keskittyvät nimenomaan rasismien torjumiseen. Toimenpideohjelmaluonnoksessa puhutaan suoraan rasismista ja kyseessä on otsikkotasolla varsin laaja valtioneuvostotasoinen toimenpideohjelma rasismien torjumiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Tosiasiallisesti toimenpiteet eivät kuitenkaan kata läheskään kaikkia syrjinnän muotoja ja kiellettyjä syrjintäperusteita. Huomionarvoista on esimerkiksi se, ettei vammaisiin ihmisiin kohdistuvaa syrjintää torjuvia toimenpiteitä ole otettu mukaan, lukuun ottamatta yhtä varsin kevyttä toimenpidettä lähiluonnossa liikkumisen edistämiseksi (s.34). Myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä jää toimenpideohjelmassa käytännössä huomioimatta. EU:n perusoikeusvirasto FRA on vastikään julkaissut selvityksen ”LGBTIQ at a Crossroads: Progress and Challenges” sateenkaari-ihmisten syrjintäkokemuksista. Selvityksestä käy ilmi, että joka neljäs

vastaaja on kokenut Suomessa syrjintää viimeisen vuoden aikana. Selvityksen perusteella häirintä sateenkaari-ihmisiä kohtaan on yleistynyt Suomessa ja luottamus viranomaisten toimintaan sateenkaarioikeuksien puolesta heikentynyt.

Romanit kohtaavat laajaa, rakenteellista syrjintää ja negatiivisia ennakkoluuloja, jotka vaikuttavat heidän arkielämäänsä laaja-alaisesti, mm. työnsaantiin, opiskeluun, asumiseen. Romanien syrjintä on jätetty täysin huomioimatta toimenpideohjelmassa, mikä on merkittävä puute kansalliselle rasminvastaiselle toimintaohjelmalle. Mikäli romanien syrjintään liittyvät toimet aiotaan kattaa romanipoliittisen ohjelman toimenpiteillä, tulisi tämä vähintään mainita valtioneuvoston toimenpideohjelmassa.

Epäselvä fokus ilmenee niin ikään siitä, että työelämän yhdenvertaisuuteen ja syrjimättömyyteen liittyvässä toimenpidekokonaisuudessa keskitytään ainoastaan ”ulkomaalaistaustaisiin” ja maahanmuuttajiin. Työelämän syrjintää kohtaavat Suomessa ulkomaalaistaustaisten ja maahanmuuttajien ohella laajasti myös muut rodullistetut vähemmistöt, kuten esimerkiksi romanit, sekä vammaiset henkilöt. Näistä syrjinnälle alttiista ryhmistä ei ole toimenpidekokonaisuudessa lainkaan mainintaa.

Toimenpideohjelman ehdoton heikkous on epäselvä fokus sekä vaikutelma siitä, että siihen on valittu vain joitakin syrjintäperusteita koskevia toimenpiteitä. Valtion velvollisuus on edistää yhdenvertaisuutta laajasti ja kieltää kaikenlainen syrjintä. Ei ole aiheellista jättää joitain syrjintäperusteita huomioimatta, jos tätä ei perustella toimenpideohjelmassa. On ymmärrettävää, että valintoja ja rajauksia on tehtävä, ja jotain jätettävä pois, jotta kokonaisuus on hallittava. Se, mitä jätetään pois, tulee kuitenkin kirjoittaa näkyviin. Muuten ihmisoikeuksien kokonaisuus ja eri syrjintäperusteet voivat unohtua ja jäädä näkymättömiin.

Vihapuhe ja viharikokset

Suomi on saanut toistuvasti suosituksia kansainvälisiltä ihmisoikeusvalvontaelimiltä siitä, että valtion toimet vihapuheen ja viharikosten vähentämiseksi ovat riittämättömät. Viimeksi YK:n ihmisoikeuskomitea on huhtikuussa 2024 kiinnittänyt huomiota siihen, ettei valtioneuvoston yhdenvertaisuustiedonanto sisällä lainkaan vihapuheeseen liittyviä toimenpiteitä. Hallitus ei myöskään toimittanut komitealle tietoa siitä, miten viharikoksista raportointia pyritään edistämään. Ihmisoikeusliitto pitää erittäin valitettavana sitä, ettei vihapuheeseen ja viharikoksiin liittyviä toimenpiteitä ole lisätty myöskään toimenpideohjelmaluonnokseen. Myös YK:n kidutuksen vastainen komitea on toukokuussa 2024 suositellut, että Suomen valtio rohkaisee viharikoksista raportointia, edistää niiden tutkintaa ja tekijöiden rankaisemista.

Rasistisen häirinnän ja väkivallan torjunta on yksi ohjelmaluonnoksen toimenpidekokonaisuuksista. Sen alla on kuitenkin ainoastaan antisemitismin torjumiseen liittyviä toimia. Antisemitismin

torjuminen tärkeää, mutta myös muu rasistinen häirintä ja väkivalta on otettava hallituksen rasminvastaisessa ohjelmassa vakavasti huomioon. Ihmisoikeusliitto kiinnittää huomiota myös siihen, ettei vihapuheesta ja viharikoksista käytetä luonnoksessa vakiintunutta käsitteistöä vaan toimenpiteissä käytetään käsitteitä ”syrjivä ja väkivaltainen puhe”.

Kokemukset rasismista ovat tutkimusten mukaan jatkuvia, kumulatiivisia ja ylisukupolvisia (mm. THL). EU:n kyselystä (Being Black in the EU, 2023) selviää, että afrikkalaistaustaiset ihmiset kokevat Suomessa laajaa syrjintää, häirintää ja jopa väkivaltaa. Viharikosepäilyt ovat poliisiammattikorkeakoulun tilastojen valossa viime vuosina kasvaneet. Viharikostilastoihin olisi syytä viitata toimenpideohjelmassa ja osoittaa viharikosten torjumiseksi konkreettisia toimenpiteitä. Suuri osa syrjinnästä ja viharikoksista jää kuitenkin edelleen pimentoon: aliraportointi on vakava ja monisyinen ongelma, johon valtion tulisi päättäväisesti tarttua.

Erytisesti vihapuheen ja viharikosten torjunta on viime vuosina ollut pitkälti hankemuotoista. Oikeusministeriön koordinoimaan viharikosten vastaiseen työhön viitataan toimenpideohjelmassa, mutta on valitettavaa, ettei työn jatkuvuutta turvata ohjelman toimenpiteillä, kun hankemuotoinen työ vuoden 2024 lopussa päättyy. Syrjinnän ja häirinnän tehokas torjuminen edellyttää pitkäjänteisyyttä, järjestelmällisyyttä, toimivaa lainsäädäntöä että riittäviä resursseja valvontaan.

Lainsäädäntötoimien puuttuminen valtioneuvoston ohjelmasta on kaikkiaan merkittävä puute. Suomi ei esimerkiksi ole vieläkään toimeenpannut rasismia ja muukalaisvihan tiettyjen muotojen ja ilmaisujen torjumisesta rikosoikeudellisin keinoin vuonna 2008 tehtyä neuvoston puitepäätöstä (ns. EU:n rasismipuitepäätös). Tällä hetkellä Suomen rikoslain soveltamisalan ulkopuolelle jää monenlaiset ilmaisut, jotka tosiasiallisesti yllyttävät rasistiseen vihaan tai väkivaltaan yksilöä kohtaan. Suomi lupasi EU:lle täydentää lainsäädäntöään tältä osin 1.6.2024 mennessä. Oikeusministeriö kuitenkin lakkautti rasismipuitepäätöksen toimeenpanoa valmistelleen lainsäädäntötyöryhmän. Näitä toimia vasten on ilmeistä, että hallitukselta puuttuu poliittista tahtoa torjua rasismia rikoslainsäädännön keinoin, vaikka EU-oikeus sekä useat kansainväliset sopimukset nimenomaisesti edellyttävät Suomelta tehokkaampia lainsäädäntötoimenpiteitä.

Toimenpideohjelman rakenne

Useat toimenpideohjelmaluonnoksessa kuvatut toimenpiteet jäävät varsin yleistasoiksi ja ne on kirjoitettu muotoon ”selvitetään”, ”suunnitellaan”. Se, mitä konkreettista muutosta näillä toimenpiteillä tavoitellaan ja miten ne tosiasiallisesti toimeenpannaan, jää epäselväksi.

Myös toimenpideohjelman epälooginen rakenne saattaa jo itsessään vaikeuttaa toimenpiteiden toteuttamista. Toimenpiteiden jaottelu läpileikkaaviin ja muihin toimenpiteisiin on keinotekoinen, eikä lukijalle avaudu, eroaako näiden eri otsikoiden alle jaettujen toimenpiteiden painoarvo tai toimeenpano jotenkin toisistaan. Toimenpideohjelman alussa kerrotaan neljä tavoitetta, jotka

muodostavat toimenpideohjelman perustan. Toimenpidekokonaisuuksia on kuitenkin viisi. Toimenpidekokonaisuuksista ei käy selkeästi ilmi, minkä tavoitteiden toteuttamiseen mikäkin toimenpidekokonaisuus pyrkii. Toimenpideohjelman läpileikkaaviksi linjauksiksi on valittu ”Uusilla avauksilla vauhtia yhdenvertaisuuden toteutumiseen” sekä ”Lisäpanostukset nuorten yhdenvertaisuuteen ja osallisuuteen”. Toimenpideohjelmaa lukiessa ei kuitenkaan hahmotu, mitä käytännössä tarkoitetaan sillä, että nämä ovat läpileikkaavia linjauksia. Kyseisten otsikoiden alle on koottu useita yksittäisiä toimenpiteitä, joiden suhde toimenpideohjelman muihin toimenpiteisiin jää epäselväksi. Lisäksi toimenpideohjelman tiivistelmässä kerrotaan, että toimenpideohjelman kärkenä on rasismien torjuminen, ja muita syrjintäperusteita ”kuten ikää, vammaisuutta ja seksuaalista suuntautumista sekä sukupuolten tasa-arvoa käsitellään läpileikkaavasti toimenpiteissä, jotka perustuvat tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien edistämismääräysten toimeenpanoon.” Toimenpiteitä tarkasteltaessa huomaa, ettei tosiasiallisesti kuitenkaan ole niin, että muut syrjintäperusteet olisi läpileikkaavasti huomioitu kaikissa toimenpiteissä. Mikäli kirjaus tarkoittaa, että muut syrjintäperusteet käsitellään niissä toimenpiteissä, jotka perustuvat tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien edistämismääräysten toimeenpanoon, ei toimenpideohjelmasta käy selkeästi ilmi, mitkä ovat nämä toimenpiteet, joissa läpileikkaavasti käsitellään myös muita syrjintäperusteita kuin alkuperää, uskontoa, kieltä ja kansalaisuutta.

Toimenpideohjelman toimenpidelistaa vaivaa se, että toimenpiteet ovat sisällöllisesti ja temaattisesti melko epäyhtenäinen kooste ministeriöiden yksittäisistä hankkeista. Osa toimenpiteistä olisivat toteutuneet toimenpideohjelmasta riippumatta. Hankemuotoisuudesta ja pistemäisyydestä olisi tärkeää pyrkiä kohti ajattelua, jossa kaikki kokonaisuutena suunnitellut toimenpiteet vievät kohti samoja, selkeästi määriteltyjä tavoitteita. Näin myös vaikuttavuus lisääntyy ja yhdenvertaisuuden edistäminen saadaan vietyä rakenteisiin saakka, mikä on ensiarvoisen tärkeää rakenteellista syrjintää purettaessa.

Rasismien ja muun syrjinnän tehokkaaksi torjumiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi tarvitaan resursseja. Toimenpideohjelmaan toimeenpanoon on kerrottu varattavan 6 miljoonaa euroa. Toimenpideohjelmasta ei kuitenkaan selviä, kuinka määräraha on jaettu eri toimenpiteille. Mikäli 6 miljoonaan sisältyy esim. saamelaiden totuus- ja sovintokomission rahoitus sekä juutalaisille seurakunnille luvattu vuosittainen rahoitus, ei kuudesta miljoonasta lopulta jää kovin paljoa muiden toimenpiteiden toteuttamiseen.

Jotta toimenpideohjelmalla olisi oikeasti vaikutusta, tulee se toteuttaa suunnitelmallisesti ja sen toteutumista tulee seurata systemaattisesti. Toimenpideohjelman luonnoksessa toimenpiteiden toteuttamisvastuut, toimenpiteiden käytännön toteutus ja kullekin toimenpiteelle varatut resurssit jäävät osin epäselviksi. On tärkeää, että toimenpideohjelman tueksi laaditaan käytännönläheinen toimeenpanosuunnitelma, ja sen toteutumisen seurantaan ja koordinointiin varataan riittävästi resursseja.

Kansalaisyhteiskunnan ja syrjintää kokevien osallisuus toimenpideohjelman valmistelussa

Viime aikoina lainvalmistelussa ja ohjelmien valmistelussa on ollut tapauksia, joissa kansalaisyhteiskunnan kuulemiselle on varattu liian vähän aikaa tai se on tapahtunut valmisteluprosessissa sellaisessa vaiheessa, jossa todelliset vaikuttamismahdollisuudet ovat olleet vähäiset.

Toimenpideohjelmaa edeltäneessä hallituksen yhdenvertaisuustiedonannon valmistelussa kuultiin niukalla yksisivuisella kirjallisella kuulemisella kansalaisyhteiskuntaa elokuussa 2023. Seuraava kansalaisyhteiskunnan ja syrjintää kokevien vaikuttamismahdollisuus on nyt meneillään oleva lausuntokierros. Lausuntovaiheessa toimenpideohjelman luonnos vaikuttaa jo melko valmiilta. Herää kysymys, kuinka paljon tässä vaiheessa voi enää vaikuttaa toimenpideohjelmaan. Aidosti osallistava prosessi olisi vaatinut sitä, että sidosryhmiä olisi kuultu myös elokuun 2023 ja kesäkuun 2024 välissä, kun toimenpideohjelmaa on valmisteltu. Mikäli kuulemisia on järjestetty, ei niistä ole viestitty avoimesti ja laajasti osallistaen. Toimenpideohjelmassa viitataan sidosryhmiltä kerättyyn mittavaan aineistoon, mutta sitä, miten tämä aineisto on kerätty ja keneltä, ei kuitenkaan toimenpideohjelmassa avata.

Toimenpideohjelman seurantaan ja arviointiin luvataan osallistaa laajasti eri sidosryhmiä, mutta sitä, miten tämä käytännössä toteutetaan, ei ohjelmassa tarkenneta. Myös hallituksen yhdenvertaisuustiedonantoon oli kirjattu, että toimenpideohjelma laaditaan laajasti osallistaen, joten kansalaisyhteiskunnan ja syrjintää kokevien heikko mahdollisuus osallistua toimenpideohjelman valmisteluun on ollut pettymys. Myös EU:n ohjaavat periaatteet kansallisten rasminvastaisten toimintaohjelmien laatimiseksi edellyttävät, että ohjelman valmisteluvaiheessa on julkisia kuulemisia.

Yksityiskohtaisia huomioita toimenpideohjelman toimenpiteistä

Toimenpide, s. 42: Käsitellään kansainvälisten ihmisoikeusvalvontaelinten Suomelle antamat ratkaisut, päätelmät ja suositukset vuosittain, vuonna 2024 konseptin kehittäminen ja ensimmäinen kierros. Jatkossa käsittely ja siihen liittyvä viestintä vuosittain. (VNK, UM, 2024-2026)

- Tämä on tervetullut toimenpide. On hyvä, että hallitus sitoutuu käsittelemään vuosittain kansainvälisten ihmisoikeusvalvontaelinten Suomelle antamat suositukset, kuten Ihmisoikeusliitto ja useat muut tahot ovat jo pitkään esittäneet. Ihmisoikeusliitto korostaa, että myös eduskunta ja kansalaisjärjestöt tulee osallistaa suositusten käsittelyyn keskustelun avoimuuden varmistamiseksi. Suositusten käsittelylle on luotava pysyvä mekanismi.

Toimenpide, s. 27: Koulutetaan ammattilaisia ja lisätään tietoisuutta kunniaan liittyvän väkivallan ehkäisystä. Parannetaan ilmiön tunnistamista ja puuttumista. Lisätään yhteistyötä yhteisöjen kanssa ja vahvistetaan ETNON roolia tietoisuuden lisäämisessä. Lisäksi pyritään vahvistamaan tietopohjaa ilmiöstä. (TEM, OM, STM) (s.27)

- Ihmisoikeusliiton tietojen mukaan kunniaan liittyvään väkivaltaan ei välttämättä uskalleta viranomaisten toimesta puuttua, sillä sen pelätään näyttävän rasistisena. Viranomaisten ja ammattilaisten kouluttaminen teemasta on erityisen tärkeää. Jo vuosien ajan kansalaisjärjestöt ovat tehneet ennaltaehkäisevää koulutus- ja vaikuttamistyötä mm. ruohonjuuritasolla. Teeman parissa toimivien järjestöjen rahoitus on taattava myös jatkossa.
- On huomioitava, että kunniaan liittyvä väkivalta ei rajoitu pelkästään yhteisöihin, joiden lähtömaat ovat muualla, vaan yhteisöllistä kontrollia ja väkivaltaa esiintyy myös joissakin perinteisissä suomalaistaustaisissa uskonnollisissa tai muissa suljetuissa yhteisöissä.

Toimenpide, s. 31-32: Kehitetään harrastamisen Suomen mallin –kehittämishankkeiden kautta harrastusten ohjaajien ja valmentajien pedagogista osaamista mm. yhdenvertaisuudessa ja syrjimättömyydessä. Lisäksi rahoitettavien hankkeiden kautta edistetään lasten ja nuorten yhdenvertaisia harrastamismahdollisuuksia. (OKM/järjestöt/kunnat/Taideyliopisto, 2024- 2027)

- Ohjaajien ja valmentajien osaamisen kehittäminen yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden sekä laajemmin ihmisoikeuksien osalta on keskeistä. Ihmisoikeuksien ml. lapsen oikeuksien integroiminen laajasta osaksi esimerkiksi valmentajien päivittäistä työtä edellyttää pitkäjänteistä toimintaa. Koulutusta järjestävien tahojen tukeminen työssään on oleellista.

Toimenpide, s.32: Tarkennetaan liikuntaa edistävien järjestöjen valtionavustamisen vastuullisuuskriteereitä (yhtenä sukupuolten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuus), arvioidaan järjestöjen vastuullisuustoiminta ja jatketaan arvioinnin huomiointia valtionavustusten määrän harkinnassa (15 %). (OKM, 2024 arviointi, 2024 – 2027 määrän harkinta)

- On hienoa, että liikuntaa edistävien järjestöjen valtionavustusta arvioitaessa huomioidaan myös jatkossa, ja tarkemmin kriteerein, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen osana järjestöjen toimintaa. Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseksi olennaista on ihmisten moninaisuuden, eri vähemmistöryhmien ja lapsen oikeuksien huomioiminen monipuolisesti. Lisäksi yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista tulee tarkastella toiminnan eri tasoilla.

Mäntyniemi Sanni
Ihmisoikeusliitto